

УДК 159.922:316.647.5:2

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2026.1/25>**Мудрак М. А.**<https://orcid.org/0000-0003-3610-2490>

Західноукраїнський національний університет

Копач Б. В.<https://orcid.org/0009-0004-8477-6697>

Західноукраїнський національний університет

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

У статті здійснено теоретико-психологічний аналіз вікових особливостей формування релігійної толерантності як складного багатовимірного особистісного утворення. Релігійну толерантність розглянуто як інтеграцію когнітивних, емоційно-регуляторних, ціннісно-моральних, поведінкових та ідентичнісних компонентів, що забезпечують повагу до свободи совісті та прийняття релігійної різноманітності в умовах соціальної взаємодії. Актуальність дослідження зумовлена зростанням міжкультурних і міжконфесійних контактів у сучасному суспільстві, а також підвищеною чутливістю соціальних груп до ідентичнісних відмінностей.

Проаналізовано наукові підходи вітчизняних і зарубіжних дослідників до проблеми толерантності, інтергрупових відносин, релігійної ідентичності та морального розвитку особистості. Особливу увагу приділено віковій динаміці формування релігійної толерантності на різних етапах онтогенезу: у дошкільному, молодшому шкільному, підлітковому, юнацькому віці, а також у дорослості та пізній дорослості. Для кожного вікового періоду виокремлено провідні психологічні механізми розвитку толерантних установок, основні ризики формування інтолерантності, фактори психологічного захисту та типові ситуації прояву толерантності й інтолерантності в сімейному, освітньому та медійному середовищі.

Обґрунтовано, що найбільш сенситивними до формування релігійної толерантності є підлітковий і юнацький вікові періоди, коли активізуються процеси ідентичнісного самовизначення, рефлексії та переоцінки цінностей. Підкреслено роль освітнього середовища, якості міжгрупових контактів, сімейних моделей взаємодії та розвитку критичного мислення як ключових умов формування стійких толерантних орієнтацій особистості.

Ключові слова: релігійна толерантність, вікові особливості, особистісний розвиток, ідентичність, міжгрупові відносини, соціалізація.

Постановка проблеми. У сучасних полікультурних суспільствах релігійна різноманітність одночасно виступає ресурсом соціальної інтеграції та чинником потенційної напруги. В умовах інтенсивних міграційних процесів, інформаційної відкритості й зростання ролі ідентичнісних маркерів (етнічних, конфесійних, світоглядних) питання релігійної толерантності стає не лише етичним імперативом, а й психологічною умовою безпечної взаємодії та соціальної згуртованості. Нормативно-ціннісний вимір толерантності підкреслюється міжнародними документами: у Декларації принципів толерантності ЮНЕСКО толерантність визначається як активна позиція, що ґрунтується на повазі прав і свобод людини та передбачає відмову від дискримінації й насильства [1, с. 1–2].

Психологічна специфіка проблеми полягає в тому, що толерантність не зводиться до декларативних установок: вона включає когнітивні компоненти (знання про інші традиції, розуміння меж свободи), емоційні (емпатія, керування тривогою / загрозою), поведінкові (готовність до взаємодії, відсутність дискримінаційних практик) та ціннісно-ідентичнісні (повага до іншості без втрати власної ідентичності). Становлення цих компонентів є віково детермінованим: у різні періоди онтогенезу змінюються провідні механізми соціалізації, морального судження, ідентичності та міжгрупових відносин. Саме тому віковий підхід дозволяє точніше описати, коли і за рахунок яких психологічних механізмів релігійна толерантність виникає, закріплюється або, навпаки, редукується.

© Мудрак М. А., Копач Б. В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Додаткового значення тема набуває для України як суспільства з багатоконфесійністю та динамічними соціальними трансформаціями. Соціологічні матеріали щодо релігійної ситуації та міжконфесійних взаємин в Україні демонструють потребу в розвитку культури взаємоповаги й діалогу на рівні повсякденних практик, освіти та молодіжного середовища [4, с. 2–3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психології толерантність розглядається як багатовимірний конструкт, пов'язаний із міжгруповими відносинами, моральним судженням, емоціями загрози / безпеки та соціальним навчанням. У працях з інтергрупової толерантності підкреслено, що толерування «інакшості» часто активізується в ситуаціях, коли існує конфлікт між принципами свободи та відчуттям загрози цінностям групи; у дітей і підлітків цей конфлікт особливо помітний, оскільки їхня ідентичність і моральні критерії ще формуються [6, с. 51–55].

Суттєвий внесок у теоретичне осмислення толерантності зроблено в рамках соціально-психологічних моделей міжгрупового контакту, загрози та моральних меж толерантності. Зокрема, показано, що емоції міжгрупової загрози знижують готовність толерувати відмінні переконання, а контексти взаємодії (школа, громада, медіа) можуть або посилювати стереотипізацію, або формувати практики співпраці [6, с. 54–58].

Окремою лінією досліджень є зв'язок толерантності з освітою та громадянськими компетентностями. Узагальнення емпіричних робіт свідчить, що освітні впливи (критичне мислення, мультикультурна освіта, навчання демократичним практикам) статистично пов'язані зі зростанням толерантних установок, хоча ефект залежить від якості шкільного середовища й соціальної нерівності [5, с. 133–136].

У вітчизняному контексті питання толерантності молоді, зокрема студентства, аналізується через призму соціально-культурних умов, мобільності та міжкультурної компетентності. Порівняльні дані щодо студентів України та Польщі демонструють відмінності у загальній, етнічній і соціальній толерантності та підкреслюють роль середовищних чинників і «культури взаємодії» [3, с. 45–46].

Паралельно розвиваються дослідження релігійного розвитку, релігійної ідентичності та вікових змін у релігійності від підлітковості до ранньої дорослості; ці процеси важливі для пояснення того, як формується ставлення до «іншої» віри та межі прийнятності релігійних практик [8, с. 1–3].

Отже, наукове поле проблеми охоплює:

- нормативно-правові та ціннісні засади толерантності (ЮНЕСКО) [1];
- соціально-психологічні моделі інтергрупової толерантності (загроза, межі толерування, контакт) [6];
- освітні детермінанти толерантності (роль школи та громадянської освіти) [5];
- вікову психологію релігійної ідентичності й релігійного розвитку [8];
- емпіричні вітчизняні / регіональні дослідження толерантності молоді та соціокультурних впливів [3–4].

Постановка завдання. Мета статті – здійснити теоретико-психологічний аналіз вікових особливостей формування релігійної толерантності та окреслити ключові психологічні механізми її розвитку на різних етапах онтогенезу.

Виклад основного матеріалу. У психологічному сенсі релігійна толерантність може бути визначена як відносно стійка система установок і поведінкових готовностей, що забезпечує повагу до права іншої людини на віру / невіру, прийняття конфесійної різноманітності та відмову від дискримінації й приниження за релігійною ознакою. Вона включає:

- 1) когнітивний компонент – знання про релігії / традиції, розуміння принципів свободи совісті та прав людини;
- 2) емоційно-регуляторний – емпатія, зниження ворожості, керування страхом «інакшості»;
- 3) ціннісно-моральний – визнання рівної гідності, моральні критерії справедливості;
- 4) поведінковий – готовність до контакту, співпраці, недискримінаційні практики;
- 5) ідентичнісний – здатність зберігати власну релігійну / світоглядну позицію без агресивного нав'язування іншим.

Ця структура є динамічною: на різних етапах розвитку «ведучими» стають різні компоненти (наприклад, у молодшому шкільному віці – нормативність і наслідування; у підлітковому – ідентичність та емоції загрози; у юнацькому – рефлексія та ціннісне самовизначення).

Вікові особливості формування релігійної толерантності мають свою специфіку. Так у дошкільному віці релігійна толерантність ще не існує як усвідомлена позиція, однак формуються її базові психологічні передумови: емоційна чутливість, здатність до співпереживання, елементарне розрізнення «свого / чужого» і правила взаємодії. Провідним механізмом є наслідування (моделювання дорослими) та емоційне

підкріплення: дитина «зчитує», як батьки реагують на інші традиції – із цікавістю та повагою або зі страхом і знеціненням.

Когнітивно дитина мислить конкретно: «інші» релігійні практики можуть сприйматися як дивні через незнайомість, але за наявності дружніх контактів (садок, двір) формується звичка до різноманітності. Тому оптимальним «вікном» є розвиток повсякденних практик поваги: мовні формули, ігри на співпрацю, емоційна грамотність. Основа тут – не дискусія про догмати, а культура ставлення до іншої людини.

У дошкільному віці формування ставлення до релігійної інакшості відбувається переважно на дораціональному рівні. Провідними механізмами є емоційне наслідування значущих дорослих, первинна ідентифікація з родиною та формування базових соціальних емоцій (симпатії, страху, довіри). Дитина ще не володіє понятійним апаратом для усвідомлення релігійних відмінностей, проте активно засвоює емоційні оцінки, що супроводжують згадки про «інших». Толерантність у цьому віці має характер афективної готовності приймати або відторгати, а не усвідомленої позиції.

Основним ризиком є рання фіксація негативних емоційних реакцій на «інакшість», що виникає внаслідок спостереження за інтолерантною поведінкою дорослих, мови знецінення або страху. Навіть побіжні коментарі батьків чи вихователів можуть стати джерелом стійких асоціацій «інша віра – небезпека / дивність / загроза». За відсутності коригувального досвіду ці уявлення можуть закріплюватися як неусвідомлені упередження.

Захисну роль відіграє емоційно безпечне середовище, у якому демонструється повага до різноманітності без акцентування на відмінностях. Важливими є позитивні приклади взаємодії, спільні ігрові практики, розвиток емпатії та емоційної регуляції. Роль дорослого полягає не у поясненні релігійних концептів, а у формуванні атмосфери прийняття та доброзичливості.

У сімейному середовищі це можуть бути реакції дорослих на зовнішні релігійні атрибути інших людей (одяг, символи). У дитячому садку – питання, чому хтось святкує інакше або не бере участі в певних ритуальних діях. У медіапросторі – мультиплікаційні образи «чужих», які можуть як нормалізувати різноманітність, так і закладати стереотипні уявлення.

Молодший шкільний вік характеризується посиленням нормативності: дитина орієнтується на правила та авторитет учителя. Релігійна

толерантність на цьому етапі найбільш ефективно формується як норма справедливості («усі мають рівні права») та правило взаємоповаги. Освітній контекст стає ключовим: школа як інституція здатна створювати середовище, де різноманітність не загрожує, а нормалізується через спільні цілі та чіткі правила взаємодії. Узагальнення досліджень про зв'язок освіти й толерантності показують, що системні освітні впливи можуть сприяти розвитку толерантних установок [5, с. 133–136].

На практичному рівні це означає: інтегрувати в навчання сюжети про культурну / релігійну різноманітність, розвивати навички співпраці, а також попереджати ранню стигматизацію (ярлики «не такий / не наша віра»).

У молодшому шкільному віці домінує нормативно-моральна регуляція поведінки. Дитина орієнтується на правила, соціальні норми та авторитет учителя. Релігійна толерантність формується як уявлення про «правильну» поведінку щодо інших, що ґрунтується на принципах справедливості, рівності та взаємоповаги. Зростає роль когнітивних схем, але вони ще мають конкретний і чорно-білий характер.

Ризиком є формалізована толерантність, яка зводиться до зовнішнього дотримання правил без внутрішнього прийняття. За умов, коли шкільне середовище толерує приховані форми дискримінації (жарти, виключення з групи), дитина може засвоїти подвійні стандарти: офіційно «всі рівні», але фактично «дехто гірший».

Важливим фактором є послідовна позиція школи як інституції, що підтримує недискримінаційні практики. Ефективними є колективні форми діяльності, у яких діти з різним світоглядним досвідом мають спільну мету. Підтримка вчителя у ситуаціях конфлікту відіграє ключову роль у закріпленні толерантних моделей поведінки.

У школі це можуть бути питання участі в святкових заходах, різні харчові обмеження або символічні відмінності. У сім'ї – пояснення причин, чому однокласник має інші традиції. У медіа – дитячі програми, де релігійні відмінності або ігноруються, або подаються спрощено.

Підлітковість є критичним періодом, коли релігійна толерантність може як зміцнюватися, так і різко знижуватися. Центральним стає завдання ідентичності: підліток гостро переживає належність до групи, прагне визначеності («хто я?», «до кого належу?»), а групові кордони часто поляризуються. У цей період активізується феномен «ми – вони», і толерантність залежить

від того, чи сприймається «інша» релігійність як загроза цінностям / нормам групи. Дослідження вказують, що міжгрупові емоції загрози можуть зменшувати толерування відмінних переконань у дітей і підлітків [6, с. 51–55].

Підліток може бути «толерантним» до самого факту іншої віри, але інтолерантним до її публічного прояву або переконування інших; саме тут з'являється питання меж толерантності (що можна приймати, а що – ні) [6, с. 55–58]. Це важливо враховувати в психопросвіті: працювати не лише з деклараціями, а з реальними ситуаціями (конфлікти, булінг, «жарти», символи одягу, релігійні практики у публічному просторі).

Провідним механізмом є формування особистісної та групової ідентичності. Підліток активно визначає межі «ми – вони», а релігійна належність може виступати потужним маркером групової ідентифікації. Зростає емоційна реактивність, чутливість до несправедливості та схильність до поляризованих оцінок. Толерантність стає умовною і часто залежить від сприйняття загрози власній ідентичності.

Підвищеним є ризик радикалізації поглядів, особливо в умовах соціальної напруги, медіаманіпуляцій та групового тиску. Інтollerантність може проявлятися у формі вербальної агресії, стигматизації або символічного виключення. Релігійні відмінності нерідко стають інструментом булінгу.

Захисну роль відіграють навички критичного мислення, емоційної саморегуляції та безпечного діалогу. Важливими є можливості обговорювати складні питання без страху осуду, а також позитивний досвід міжгрупової співпраці. Підтримка значущих дорослих допомагає зменшити потребу в жорстких ідентичнісних межах.

У школі – конфлікти навколо релігійних символів або переконань. У соціальних мережах – поширення стереотипів, мемів або мови ворожнечі. У сім'ї – загострення розбіжностей між цінностями батьків і власними пошуками підлітка.

У юності зростає здатність до абстрактного мислення та рефлексії, що створює умови для більш зрілої толерантності як усвідомленої цінності. Водночас цей період часто супроводжується змінами релігійності / релігійної ідентичності, сумнівами та переглядом переконань, що може підсилювати як відкритість, так і радикалізацію залежно від соціального контексту [8, с. 1–3].

Для студентства важливими є мобільність, досвід різноманітних соціальних контактів, взаємодія з представниками інших культур і релігій. Порівняльні дані щодо студентів України

та Польщі показують відмінності в рівнях толерантності та вказують на роль соціокультурного середовища й практик взаємодії [3, с. 45–46]. Це прямо підтримує ідею, що юнацький вік є продуктивним для програм розвитку міжкультурної / міжконфесійної компетентності: діалогові формати, спільні проекти, навчання медіації, критичне мислення щодо стереотипів.

У юнацькому віці зростає рефлексивність і здатність до інтеграції суперечливих уявлень. Релігійна толерантність поступово набуває рис усвідомленої ціннісної позиції, пов'язаної з громадянською ідентичністю та правовою свідомістю. Молодь здатна розрізняти власні переконання і право інших на відмінні погляди.

Ризиком є інтелектуалізована інтолерантність, коли критичне мислення використовується для знецінення інших світоглядів. Також можливе посилення радикальних позицій у періоди життєвої невизначеності або соціальної фрустрації.

Факторами захисту виступають академічна культура діалогу, міжкультурна мобільність, волонтерські та громадянські практики. Важливе значення має досвід співпраці в різноманітних групах, що сприяє інтеграції толерантності як частини особистісної зрілості. У закладі вищої освіти – дискусії на світоглядні теми, участь у студентських ініціативах. У медіа – зіткнення з поляризованими наративами. У публічному просторі – питання свободи самовираження та меж толерантності.

У дорослості толерантність часто стає більш стабільною, оскільки ціннісна система вже інтегрована, а соціальні ролі (професійна, батьківська, громадянська) підсилюють відповідальність за якість взаємодії. Однак наявні й ризики: у періоди соціальної нестабільності дорослі можуть демонструвати зниження толерантності через тривогу, потребу в простих відповідях, посилення «жорстких» ідентичностей. Тому важливо розрізняти ціннісну толерантність (стійка установка) і ситуативну (залежну від стресу та медіа-впливів).

У дорослості релігійна толерантність інтегрується в систему життєвих цінностей і соціальних ролей. Провідним механізмом стає свідомий вибір моделей взаємодії, відповідальність за наслідки власних дій і здатність до компромісу. Ризиком є зниження толерантності в умовах соціального стресу, економічної нестабільності або інформаційної поляризації. Інтollerантність може набувати «прихованих» форм, маскуватися під захист традицій чи норм.

Захист забезпечують стабільна ціннісна система, досвід міжособистісної взаємодії та правова культура. Важливою є здатність розрізняти особисті переконання і суспільні правила співжиття. На роботі – взаємодія з колегами різних світоглядів. У сім'ї – виховання дітей у контексті релігійного різноманіття. У медіа – вплив суспільних дискурсів і політизованих тем.

У літньому віці можливі два полярні сценарії:

– зростання толерантності як результат життєвої мудрості, прийняття різноманітності та зниження потреби в конфліктах;

– або підвищення ригідності та інтолерантності через страх змін, інформаційне перевантаження, звуження соціальних контактів.

Тут вирішальним фактором є соціальна включеність та якість контактів із «іншими»: спільноти, волонтерство, міжпоколінні програми, безпечні простори діалогу. У пізній дорослості провідними стають механізми життєвої рефлексії, узагальнення досвіду та переосмислення цінностей. Толерантність може ґрунтуватися на прийнятті різноманітності як частини життєвої мудрості.

Ризиком є зростання ригідності, страху змін та ізоляції, що може посилювати інтолерантні установки. Соціальна включеність, міжпоколіннєва взаємодія, участь у громадських ініціативах сприяють збереженню відкритості та прийняття. У громаді – ставлення до нових соціальних груп. У сім'ї – передача цінностей онукам. У медіа – сприйняття змін у суспільстві та релігійному ландшафті.

Узагальнюючи вікові закономірності, можна виокремити універсальні умови, які на різних

етапах «працюють» по-різному: якість контакту з «іншими» (не епізодичність, а співпраця та спільні цілі); освітнє середовище як носій норм поваги та справедливості [5, с. 133–136]; сімейні моделі ставлення (мовні практики, реакції на інакшість, стиль виховання); регуляція загрози / тривоги (особливо в підлітковості) [6, с. 51–55]; розвиток критичного мислення й медіаграмотності (профілактика стереотипів та мови ворожнечі); громадянські компетентності та правова свідомість (права людини, свобода совісті) [1, с. 1–2].

Висновки. Релігійна толерантність є багатовимірним психологічним утворенням, що включає когнітивні, емоційно-регуляторні, ціннісно-моральні, поведінкові та ідентичнісні компоненти. Вікові етапи задають різні провідні механізми: дошкільня – наслідування й емоційна база; молодший шкільний – нормативність і справедливість; підлітковість – ідентичність і загроза; юність – рефлексія та ціннісне самовизначення; дорослість – інтеграція цінностей; пізня дорослість – або мудрість прийняття, або ригідність. Найбільш чутливими періодами є підлітковість і юність, коли толерантність залежить від якості контактів, середовища та інтенсивності ідентичнісних процесів. Освіта та спеціально організовані міжгрупові взаємодії можуть виступати значущими ресурсами розвитку толерантності.

Перспективними є емпіричні дослідження, спрямовані на виявлення вікових предикторів релігійної толерантності в українському соціокультурному контексті.

Список літератури:

1. UNESCO. Declaration of Principles on Tolerance. Paris, 16 November 1995. 4 p. URL: <https://www.oas.org/dil/1995%20Declaration%20of%20Principles%20on%20Tolerance%20UNESCO.pdf> (дата звернення: 01.01.2026).
2. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Declaration of Principles on Tolerance (1995). URL: <https://www.ohchr.org/en/resources/educators/human-rights-education-training/13-declaration-principles-tolerance-1995> (дата звернення: 01.01.2026).
3. Pasichnyk I. D., Balashov E. M. Psychological peculiarities of tolerance of Ukrainian and Polish students: A comparative analysis. *Problems of Psychology in the 21st Century*. 2016. Vol. 10, No. 1. P. 39–49. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/7358/1/Article_%2039-49_Pasichnyk_Balashov_Vol.10-1.pdf (дата звернення: 01.01.2026).
4. Razumkov Centre. Religion and Church in Ukrainian Society in 2000–2021. Kyiv, 2021. 110 p. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_Religiya_eng.pdf (дата звернення: 01.01.2026).
5. Janmaat J. G. Education and tolerance: a review of recent research. In: *Handbook of Educational Research*. 2023. P. 123–145. URL: <https://germjanmaat.wordpress.com/wp-content/uploads/2023/03/chapter-as-published-in-the-handbook.pdf> (дата звернення: 01.01.2026).
6. Verkuyten M. Tolerance, dissenting beliefs, and cultural diversity. *Current Directions in Psychological Science*. 2006. Vol. 15, No. 1. P. 51–56. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2006.00406.x>
7. Verkuyten M. Intergroup toleration and its implications for culturally diverse societies. *Social Issues and Policy Review*. 2018. Vol. 12, No. 1. P. 5–35. DOI: <https://doi.org/10.1111/sipr.12045>

8. Spiegler O., Bertram-Troost G., van der Kooij J. C., Miedema S. Religious development from adolescence to early adulthood: A longitudinal study. *Child Development*. 2025. URL: <https://srcd.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/cdev.14151> (дата звернення: 01.01.2026).

9. Kézdy A., Martos T., Boland V., Horváth-Szabó K. Religious doubts and mental health in adolescence and young adulthood. *Journal of Adolescence*. 2011. Vol. 34, Issue 1. P. 39–47. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2010.03.004>

10. Tropp L. R., White F. A., Rucinski C. L., Tredoux C. G. Intergroup contact and prejudice reduction: Prospects and challenges in changing youth attitudes. *Child Development Perspectives*. 2016. Vol. 10, No. 3. P. 150–156. DOI: <https://doi.org/10.1111/cdep.12180>

Mudrak M. A., Kopach B. V. AGE-RELATED FEATURES OF THE FORMATION OF RELIGIOUS TOLERANCE

The article presents a theoretical and psychological analysis of age-related characteristics of religious tolerance formation as a complex and multidimensional personal construct. Religious tolerance is conceptualized as an integration of cognitive, emotional-regulatory, value-based, behavioral, and identity-related components that ensure respect for freedom of conscience and acceptance of religious diversity in social interaction. The relevance of the study is determined by the intensification of intercultural and interfaith contacts in contemporary societies and the growing sensitivity of social groups to identity differences.

The paper reviews key domestic and international psychological approaches to the study of tolerance, intergroup relations, religious identity, and moral development. Particular attention is paid to the age dynamics of religious tolerance formation across different stages of ontogenesis, including preschool age, primary school age, adolescence, youth, adulthood, and late adulthood. For each age period, the leading psychological mechanisms of tolerance development, the main risks of intolerance formation, protective psychological factors, and typical manifestations of tolerance and intolerance in family, educational, and media contexts are identified.

It is substantiated that adolescence and youth represent the most sensitive periods for the development of religious tolerance due to the activation of identity formation processes, value reconsideration, and increased reflexivity. The article emphasizes the crucial role of educational environments, the quality of intergroup contact, family interaction patterns, and the development of critical thinking skills as key conditions for fostering stable and mature tolerant orientations. The findings contribute to a deeper understanding of the psychological determinants of religious tolerance and may serve as a theoretical basis for educational and preventive programs aimed at promoting interfaith dialogue and social cohesion.

Key words: religious tolerance, age characteristics, personality development, identity, intergroup relations, socialization.

Дата першого надходження статті до видання: 05.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.03.2026